

Prvi spomen orgulja u Vojvodini

Đerđ Mandić

**Ako prolaziš pokraj crkve
i čuješ zvuke orgulja,
požuri unutra, slušaj i uživaj.
Ako ti ponude da zasniraš,
sretan si.
Zasviraj i divi se
očaravajućim zvucima orgulja.
(Robert Schumann)**

Postojeće orgulje u Vojvodini uglavnom potječu iz XIX. i XX. stoljeća. Izuzetak ih je nekoliko iz druge polovice XVIII. stoljeća. Povijesne okolnosti mnogo su pridonijele nezahvalnom fondu orgulja. Kršćansko pučanstvo, koje je tu živjelo u srednjem vijeku, napustilo je krajeve pred turskom najezdom ili je stradalo od Turaka. Porušene su crkve i samostani, a orgulje su uništene. Protjerivanjem Turaka počinje naseljavanje opustjelih krajeva, a samim tim i organiziranje vjerskoga života. Prve crkve bile su skromne građevine, najčešće od naboja, koje su imale male orgulje.

Prvi pisani zapis o nabavi orgulja potječe iz 1719. godine i odnosi se na orgulje u franjevačkoj crkvi u Baču.¹

Otac Marko Dragojević je 1716. izabran za gvardijana. Tu je dužnost obavljao tri godine te se založio za temeljitu obnovu samostana. Nabavio je orgulje za crkvu koje su bile u uporabi do 1827. godine. Samostanska kronika 1761. spominje prvog orguljaša. Bio je to Samuel Štrogel. Kronika pančevačkog samostana² opisuje nabavu orgulja iz radionice bečkog orguljara Antona Valtera. Orgulje su 1791. dopremljene u Pančevo. Bile su gotove i ranije, no nisu mogle biti isporučene zbog rata s Turcima. Do Pančeva ih je dopremio izvjesni Ujvari, a montažu je obavio majstorov pomoćnik Jožef Vilde. Imale su osam registara, šest u manualu i dva u pedalu. Troškovi su, bez prijevoza je to bilo 680 forinti, plaćeni iz crkvenih prihoda. Orgulje se

još spominju potkraj XVIII. stoljeća u Stanišiću te su 1816. prodane u Baju, gdje su bile u upotrebi do kraja XIX. stoljeća.

Najstarije orgulje u Vojvodini preživjele su sve ratove i druge nedaće te postoje i sviraju i danas u Sremskim Karlovcima. Vjerojatno potječu iz prve polovice XVIII. stoljeća, a prvi put se spominju u zapisniku iz 1763. godine, u kojem se navodi da im je vrijednost 200 forinti³. Tijekom vremena pretrpjele su određene promjene. Godine 1922. popravljao ih je Venceslav Holub, koji je ugradio novi registar, salicional, koji je vjerojatno stavio umjesto registra quinta 2 2/3. Tijekom XX. stoljeća zbog nestručnog je popravljivanja izbačen originalni mijeh i uništen registar mixtura, a motor

Najstarije orgulje u Vojvodini, Sr. Karlovci

Orgulje u Vojvodini su u XX. stoljeću više puta pale u nemilost suvremenih barbara. Brojno im je stanje smanjeno barem za trećinu. Mnoge su uništene poslije Drugog svjetskog rata, kada mnoge crkve ostaju prazne, bez vjernika, zbog iseljavanja njemačkog stanovništva. Napuštene crkve porušene su ili pretvorene u magazine i diskoteke (Feketić).

za snabdijevanje zrakom stavljen je na tavan, što je protivno svim pravilima, tako da je zrak izravno puhao u orgulje bez regulatora za protok. Orgulje su obnovljene 2008. godine.

O vojvodanskim orguljama

Do danas su u Vojvodini sakupljeni podaci o 173 instrumenta. Toliko ih je ostalo da svjedoče o kulturi koja polako nestaje. Orgulje u Vojvodini su u XX. stoljeću više puta pale u nemilost suvremenih barbara. Brojno im je stanje smanjeno barem za trećinu. Mnoge su uništene poslije Drugog svjetskog rata, kada mnoge crkve ostaju prazne, bez vjernika, zbog iseljavanja njemačkog stanovništva. Napuštene crkve porušene su ili pretvorene u magazine i diskoteke (Feketić). Malo orgulja spašeno je od propasti prenošenjem u drugu, aktivnu crkvu. Orgulje i crkve ponovno su se našle na udaru potkraj prošlog stoljeća, kada je 1991. godine zapaljena crkva u Prigrevici pa su uni-

štene vrijedne orgulje s dva manuala i 18 registara. Također su uništene orgulje u Putincima, Karavukovu i Starom Futogu. Danas orguljama najviše prijete nemar, nestručno popravljjanje te nedostatak želje i sredstava za obnovu, kako od strane crkvenih vlasti kao vlasnika, tako i od državnih institucija kao mogućih pomagača u zaštiti. Zbog teške materijalne situacije u kojoj su se našle vjerske zajednice, nisu postojali uvjeti za popravak ili prepravljjanje orgulja. Izgovor je bila modernizacija te je tako većina preostalih orgulja ostala u izvornom stanju i kao takve su od velikog značaja za organologiju⁴. Na sačuvanim se glazbalima, njih 173, mogu pratiti novosti u orguljarstvu kao i razvoj pojedinih radionica; 165 orgulja ima pedalnu klavijaturu; 56% sačuvanih orgulja ima mehanički sustav, a ostale su pneumatske. Izuzetak su jedne elektropneumatske (Subotica, franjevačka crkva). Što se tiče broja manuala⁵ prevladavaju one s jednim

manualom, a 35% ih ima dva manuala. Dvoje orgulje imaju tri manuala, u Subotici i Somboru. Dvije petine orgulja, blizu 38,5% sačuvanih, sagrađeno je u dvije velike radionice: Angster u Pečuhu i Vegenštajn u Temišvaru. Preostale potječu iz 39 radionica, poneka radionica prisutna je samo s jednim instrumentom. Ne zna se podrijetlo 10% orgulja.

Vojvodanski orguljari⁶

Malo je poznato da je Vojvodina u prošlosti imala dobre orguljare. Na žalost se ne spominju ni u monografijama gradova, ni u enciklopedijama, ni u zbornicima zanatskih udruženja, ili među značajnim osobama. Nitko ne zna niti se gdje spominje da ih je bilo u Novom Sadu, Padini, Zrenjaninu, Kljajićevo, Apatinu itd. Do sada su na tlu Vojvodine poznate sljedeće radionice: Fišer – Apatin, Lindauer – Kljajićevo, Hubman – Padina, Kajlbah, Štadler, Sišila – Novi Sad, Fajfer – Bačka Palanka, Textoris, Klajn – Zrenjanin, Istvan Kolonić, Šimonji i sin – Subotica. Vjerojatno je bilo i drugih, ali su zasad nepoznati zbog oskudnih i nesređenih arhivskih podataka.

Anton Fajfer (1905.–1989.)

Anton Fajfer je orguljar o kojem se malo zna. Rođen je 1905. godine u Bačkoj Palanci. Izučio je stolarski zanat. Zasad nema podataka kako se počeo baviti orguljarstvom. Najvjerovatnije je bio samouk, na što upućuju zapisi suvremenika koji pišu da je često započinjao popravljjanje ili prepravljjanje orgulja, a završavanje bi prepuštao nekom drugom. Radio je u Zemunu 1932. i to mu je vjerojatno jedini veći rad. Spominje se da je radio u Futogu, Ratkovu, Temerinu. Poslije 2. svjetskog rata je s obitelji bio u logoru. Godine 1954. seli se u Njemačku, a odatle u Chicago, gdje je umro 1989. godine u 84. godini života.

Najveće orgulje u Somboru – 3 manuala, 43 registra

Žalostno stanje orgulja u Bačkom Petrovom Selu

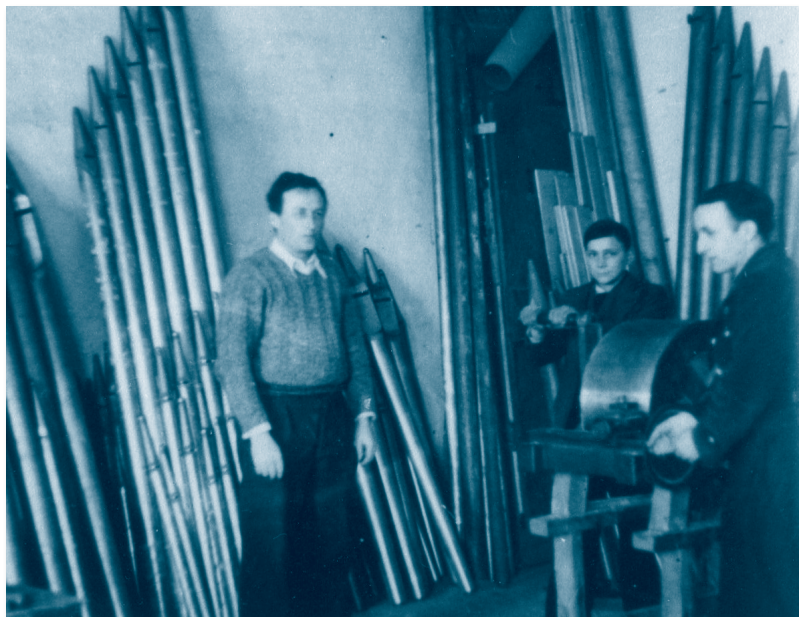
Anton Fajfer sa suprugom
Pločica s imenom Antona Fajfera

Franc Lindauer⁷ (1903.–1977.)

Između dva svjetska rata u bačkom mjestu Kljajićevo živi i radi orguljar po imenu Franc Lindauer, rođen 3. prosinca 1903. u Deronjama. Gimnaziju je završio u Vrbasu 1922., a u listopadu 1924. odlazi u Salzburg, gdje uči orguljarski zanat u radionici *Cecilia* i ostaje tamo do 1927. godine. Vrativši se u zavičaj, osniva sa zagrebačkim orguljarom Milanom Majdakom (1897.–1984.) orguljarsku radionicu sa sjedištem u mjestu Vrapče pokraj Zagreba. Zajedno su izradili nove orgulje u sljedećim mjestima: Bedenci (8 registara, izgrađene 1929.), Biškupec kod Varaždina (13 registara i 2 manuala, 1931.) i Kravarsko kod Zagreba (12 registara i 1 manual, 1931.). Zajedno su 1936. godine izgradili i jedan harmonijski s 2 manuala i pedalom. Također su obnovili orgulje u Kanjiži 1934. i to tako uspješno da je komisija pri primopredaji i kolaudaciji bila oduševljena obavljenim radom. Kolauda-

Danas orguljama najviše prijete nemar, nestručno popravljanje te nedostatak želje i sredstava za obnovu, kako od strane crkvenih vlasti kao vlasnika, tako i od državnih institucija kao mogućih pomagača u zaštiti. Zbog teške materijalne situacije u kojoj su se našle vjerske zajednice, nisu postojali uvjeti za popravak ili prepravljanje orgulja.

ciju su obavili Eugen Nikl i Josip Poroš 26. svibnja 1934. Orgulje su u Kanjižu stigle kao polovne iz Banske Bistrice 1847. Tijekom vremena ih je više majstora bezuspješno pokušavalo osposobiti, među ostalih Angster iz Pečuja i Janoš Šukenik iz Segedina 1902. godine. To je uspjelo Lindaueru i Majdaku. Za pročelje su izradili nova svirala, u drugi manual ugradili novi registar Gamba 8, a u velikoj oktavi dodali toneve *cis, dis, fis, gis* jer je manual imao

Franc Lindauer u radionici

kada je posrijedi izrada svirala. Ne vjerujem da nitko u Kljajićevo ne zna za postojanje tog vrsnog majstora. Barem je zaslužio da jedna ulica nosi njegovo ime; vjerujem da to ne bi nikome smetalo.

Lindauerove orgulje u Kljajićevo

Orgulje u Kanjiži

skraćenu veliku oktavu, što je značilo da navedeni tonovi nedostaju.

Lindauer se 1938. godine razilazi s Majdakom. Sjedište radionice prenosi u Kljajićevo, gdje se nalaze jedine orgulje koje je Lindauer sâm izgradio. Pripreme za gradnju orgulja počele su 1938. Stručni suradnik bio mu je profesor i orguljaš⁸ Franjo Dugan, regenskor Zagrebačke katedrale. Već ostarjeli profesor u početku se nije slagao s Lindauerovom koncepcijom orgulja. No poslije duljeg dopisivanja i usuglašavanja stavova uspjeli su se do-

govoriti oko dispozicije⁹ orgulja te su radovi mogli početi. Pneumatske orgulje s 2 manuala, 22 registra i ukupno 1744 svirala završene su 1940. Orgulje su poslije rata zanimile. Župa koja je prije rata imala više od 6000 vjernika ostala je pusta. Lindauer je na početku rata zatvorio radionicu i s prijateljima otvorio kudjeljaru. Uspio je 1944. odseliti u Njemačku, gdje je još jednom pokušao raditi kao orguljar u poduzeću Valker. Umro je u Kelnu 21. srpnja 1977. Suvremenici o njemu pišu kao o vrsnom majstoru, a posebno ga hvale

Matija Tekstoriš i Klajn

O mnogim orguljarima koji su radili u Vojvodini nema sačuvanih arhivskih podataka. Poduzeće Angster je 1918. napravilo popis pa pri zapljeni svirala¹⁰ spominje orguljara po imenu Matija Tekstoriš iz Zrenjanina. On je sagradio orgulje koje su danas u evangeličkoj crkvi u Bačkoj Palanci. Orgulje imaju jedan manual i 8 registra, 6 u manualu i 2 u pedalu. Toga majstora još se usmenom predajom spominje u istočnoj Mađarskoj.

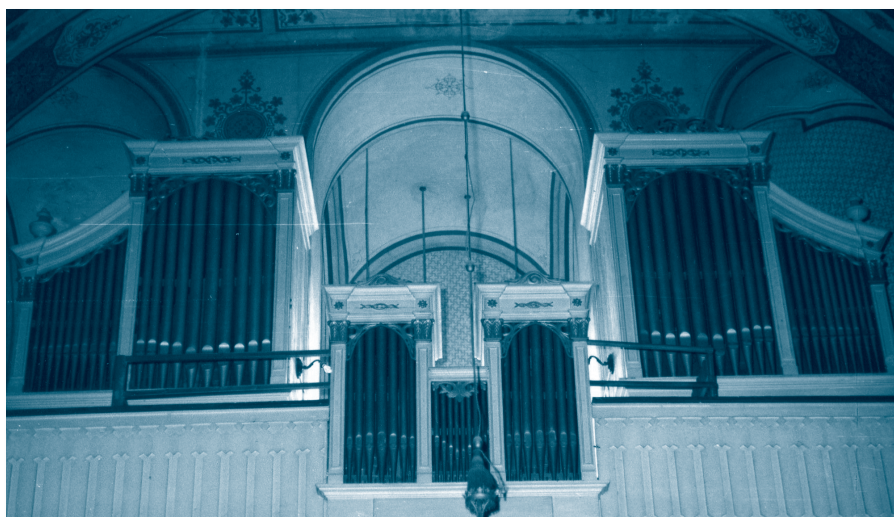
Tekstorisove orgulje u Bačkoj Palanci, prenijete iz Gložana

Isti popis spominje orguljara po imenu Klajn iz Zrenjanina, koji je sagradio orgulje za crkvu u Lovčencu. I crkva i orgulje uništeni su nakon rata.

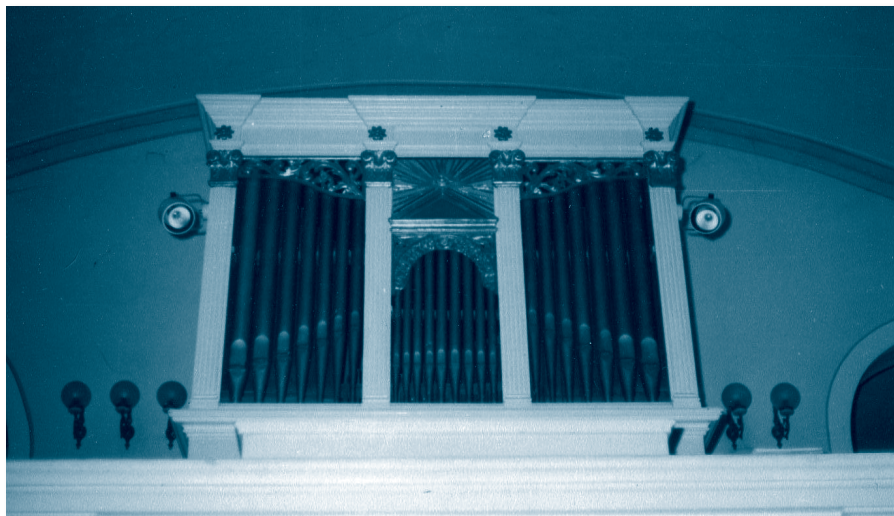
Adam Kajlbah (1830.–1904.)

Adam Kajlbah rođen je 1830. u mjestu Sentištvanfalfa, Torontalska županija. Teško je ustvrditi kako se to mjesto zove danas jer je bilo više naselja s tim imenom. Bio je oženjen Anom Štrobl. U braku im se rodilo petero djece: Karola, Fridrih, Marija, Jozefa i Antal (živio je samo šest mjeseci). Kći Karola rodila se u Beču, iz čega se može zaključiti da je Adam tamo radio kao orguljar ili je učio zanat. Umro je 26. rujna 1904. u Novom Sadu¹¹. U matičnoj knjizi umrlih pored njegovog imena stoji sljedeća bilješka – klavirmajstor. Ne postoje bilješke o njegovom radu, ali je zanimljiv podatak da se njegovo ime nalazi na popisu orguljara koji su radili na području Austrougarske Monarhije, Njemačke i Švicarske u XIX. stoljeću (objavljeno u knjizi *Die Orgel* F. L. Schubertza, Beč 1898.). Iz njegove su radionice na području Vojvodine sačuvana dva instrumenta. Za crkvu Sv. Roka u Novom Sadu je 1879. izgradio pozitiv (orgulje bez pedala) sa 7 regi-

stara. Gradnju orgulja je financirao Karolj Hafner iz Novog Sada. Iz zapisa, koji se nalazi u orguljama, može se zaključiti da je majstoru pomagao i sin Fridrih, koji je tada imao 16 godina. Orgulje su između dva rata postale neuporabljive. Godine 1946. popravila ih je grupa njemačkih zarobljenika pod vodstvom Hansa Dojtlera. S vremenom je pozitiv ponovno zanimemio. Obnova orgulja povjerena je Mirku Šikeždi iz Rume. Adam Kajlbah je potkraj XIX. stoljeća u Indiji također sagradio orgulje koje imaju 2 manuala i 16 registara.

Kajlbahove orgulje u Indiji

Kajlbahove orgulje u Novom Sadu u crkvi sv. Roka

Đula Hubman

O postojanju i radu toga majstora za sada znamo samo na osnovu zapisa u kronici župne crkve u Skorenovcu iz 1893. godine i ploči s njegovim imenom na orguljama u Skorenovcu i Janošiku. Na temelju natpisa na ploči dade se zaključiti da mu je radionica bila u Padini, gdje nažalost nisu sačuvani nikakvi podaci o postojanju i radu toga majstora.

Zasad je nerazjašnjeno je li on gradio orgulje u Golubincima, jer tamo umjesto imena Đula stoji ime Julije, što je hrvatska verzija imena Đula.

Pločica s imenom Đula Hubman u Skorenovcu

Radionica Fišer

Tijekom ponovnog naseljavanja Vojvodine u XVIII. stoljeću u Apatin se doselilo osam obitelji s prezime- nom Fišer. Među njima je bio i Ignac Fišer, po zanimanju trgovac. U Apatin se doselio 1763., a sljedeće se godine oženio Reginom Prandeker. Rodili su devetero djece, ali je samo sin Kaspar (rođen 7. prosinca 1772.) doživio punoljetnost. Za životni poziv odabrao je orguljarstvo. Nema sačuvanih podataka gdje je naučio vještinu gradnje orgulja, samo se može nagađati. Jedna je pretpostavka da je to bila radionica njegovih zemljaka, braće Rot u mjestu Bonjhad, Mađarska. Mladi Kaspar imao je samo 25 godina kada je 1797. godine u novosagrađenoj župnoj crkvi u Apatinu sagradio svoje prve orgulje,

koje su imale 2 manuala i 16 registara. Troškovi gradnje orgulja iznosili su 1400 forinti. O njihovoj kvaliteti i preciznom radu mladog Kaspara govori podatak da su prvi put obnovljene tek 1842., a temeljna restauracija rađena je tek 1898. Kaspar je male orgulje, koje su ranije bile u uporabi, otkupio za 200 forinti i nakon popravka ugradio u crkvi u Karavukovu. Nema podataka što se s njima dogodilo kasnije. Kaspar se 1799. oženio Margaretom Fekete. Imali su devetero djece, a u radu ga je zamijenio sin Johan (1799.–1839.), koji je zanat izučio u očevoj radionici. Orgulje u Osijeku radili su zajedno, a Johan je posao priveo kraju jer je Kaspar umro 23. veljače 1829. Sahranjen

je na Gornjem groblju u Apatinu. U matičnoj knjizi umrlih pokraj njegova imena stoji zapis *celebris artifex*, tj. vrhunski umjetnik. Pored njega je sahranjena i supruga, koja je umrla 15. travnja 1849. U Apatinu još postoji Kasparov nadgrobnni spomenik sa sljedećim epitafom:

Spomenik bračne ljubavi i dečije zahvalnosti najboljem suprugu i brižnom ocu, preminulom gospodinu Kasparu Fišeru, najsavršenijem majstoru svog vremena u plemenitoj umetnosti gradjenja orgulja.

Njegova neutešna supruga i osmero žive duboko ožalošćene dece 23. februara 1829. Otrgnut od života sa 56 godina, 2 meseca i 16 dana.

Mladi Kaspar imao je samo 25 godina kada je 1797. godine u novosagrađenoj župnoj crkvi u Apatinu sagradio svoje prve orgulje, koje su imale 2 manuala i 16 registara. Troškovi gradnje orgulja iznosili su 1400 forinti. O njihovoj kvaliteti i preciznom radu mladog Kaspara govori podatak da su prvi put obnovljene tek 1842., a temeljna restauracija rađena je tek 1898.

Orgulje Kaspara Fišera u Stanišiću

Pločica s Fišerovim imenom u Ratkovu

**Kada zvuci orgulja gromoglasno bruje,
osjećaš prisutnost uzvišenog bića.
Hosana leti Bogu u nebesa:
radost navješćuje devi na oltaru
i s tobom oplakuje gubitak bližnjega.**

Schiller

Kaspar je u Vojvodini sagradio orgulje o kojima postoje podaci: 1811. za reformatorsku crkvu u Novom Sivcu; iste godine gradi orgulje sa 12 registara u Kljajićevu; 1813. dvomannualne orgulje u Čelarevu; 1821. u Odžacima, što su zasad njegove najveće poznate orgulje, imaju 2 manuala i 22 registra, jedine u Vojvodini koje imaju ugrađenu fisharmoniku¹²; oko 1819. gradi orgulje u Stanišiću, 2 manuala i 18 registara, vjerojatno su one bile uzor za orgulje u Odžacima i Savinom Selu. Gradio je orgulje i u Hrvatskoj: Osijek, Petrijevci i Valpovo. U Mađarskoj: Babarci i Majš. U Rumunjskoj: Karansebeš. Znamo za dva glazbala Johana Fišera: pozitiv u Opopu iz 1838. i dvomannualne orgulje u Ratkovu.

Kaspar Fišer nije bio samo dobar majstor, nego je svoje znanje znao prenijeti i drugima. Osim sina Johana, kod njega su zanat izučili i sljedeći orguljari: Verle Antal (1775.–1826.), Pump Pal (1801.–1883.) i Andrija Fabing. Svi su oni imali radionice izvan Vojvodine.

Orguljari o kojima imamo malo podataka

Orguljari koji su radili u Vojvodini, a za koje imamo iznimno malo podataka su: Reže Štadler iz Novog Sada, Sišila iz Novog Sada, Šimonyi G. i Ištvan Kolonič iz Subotice i drugi.

Reže Štadler: pločica s imenom na orguljama u Subotici, on ih je samo popravljao. Postoji zapis da je 1925. sagradio orgulje u Bečeju. Također postoji njegov potpis na jednom sviralu orgulja evangeličke crkve u Novom Sadu. To je sve što zasad znamo o njemu.

Potpis s imenom **Šimonyi G. i Sin** nalazimo na planu za orgulje evangeličke crkve u Aradcu iz 1928. Orgulje

Orgulje Kaspara Fišera u Čelarevu

Grobnica obitelji Fišer u Apatinu

Pločica s imenom Reže Štadlera u Subotici

Orgulje Reže Štadlera u Bečeju

je 1931. sagradio Anton Perina prema planovima majstora iz Subotice.

U Subotici se 1824. rodio **Ištvan Kolonič**. Živio je i radio u Subotici do 1855. Nema pisanih podataka da su neke od sačuvanih orgulja u Vojvodini sagrađene u njegovoj radionici. Godine 1855. seli u Transilvaniju, gdje živi i radi sve do smrti 1892. godine. Sagrađio je oko 200 orgulja. Dok je još živio u Subotici spominje se da je radio u Somboru, Baji itd.

The Organ Heritage in Vojvodina

In the couple of decades there has been a substantial reduction in the number of organs in Vojvodina. At present there are altogether 173 organs left, which is about one third of their original number. Several of them were destroyed during the Second World War, others suffered from the consequence of the resettlement of the German population, which meant that their churches were left without congregation. As a result some were pulled down others were turned into storehouses or used for other purposes, and their furniture together with the organs was ruined. The latest war also added to the damages.

Due to the unfavourable financial situation most of the existing organs are in their original state which helps to follow not only the history of organ building in general but also the development of the individual workshops. The majority of the organs have a mechanical structure (56%), the others are built with a neumatic system with the exception of one electro-pneumatic organ. Most of them are built on smaller scale. The largest one was built in the town of Sombor in 1926. The largest

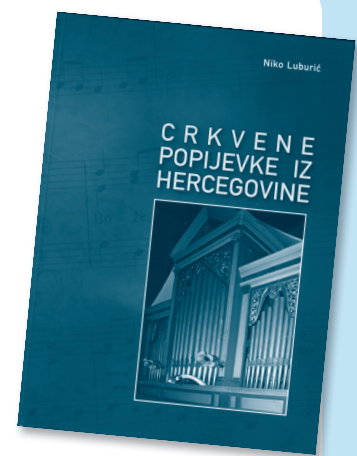
number of organs, 43 came out of the Angster workshop in Pecs, Hungary, and 38 of them are still in use. Thirty of the remaining organs were built by the Wegenstein workshop in Timisoara of which the largest away were placed fewer orders, and so we know of the Vršac parish church. Workshops farther away were placed fewer orders, and so we know of only eight Rieger organs and six Orsagh organs. Twelve percent of the organs are of unknown origin. Altogether forty workshop figures are on the list of organ builders, some with only one instrument.

BILJEŠKE

- 1 Paškal Cvekan: *Franjevci u Baču*, 1985.
- 2 *Dnevnik pančevačkog samostana, I. dio*, Pančevo, 1996.
- 3 *Visitacia canonica*, Sremski Karlovci, 1763.
- 4 Organologija – nauka o orguljama
- 5 Manual – klavijatura od latinske riječi manus – ruka
- 6 Orguljar – onaj koji izrađuje orgulje
- 7 Prema kazivanju Ervina Lindauera
- 8 Orguljaš – onaj koji svira orgulje
- 9 Dispozicija – nazivi registara
- 10 Odlukom vojnih vlasti Austro-ugarske svirala iz prospekta su odnesena za ratne potrebe, tzv. rekviracija.
- 11 *Matična knjiga umrlih*, Novi Sad, Crkva Imena Marijina
- 12 Fisharmonika je prvi put predstavljena u Petrogradu, ali nije postala popularna.

Crkvene popijevke iz Hercegovine

Zbirku *Crkvene popijevke iz Hercegovine* objavio je Niko Luburić, profesor crkvene glazbe na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu. Autor se uz profesorski rad već duže vrijeme bavi i skupljanjem crkvenoglasbenog narodnog blaga Hercegovine te je o toj temi objavio već dvije zbirke duhovnih popijevaka iz Hercegovine. U najnovijoj zbirci Niko Luburić donosi tradicionalne hercegovačke napjeve litanija, prvi put notirane i nekoliko euharistijskih, korizmenih, svetačkih i božićnih popijevaka. U zbirku je uvrstio i svoje autorske skladbe *Presveto Srce Isusovo*, koja je postala himna svetišta Presvetog Srca Isusova u Studencima, *Kraljice mira*, himnu svetišta Kraljice Mira u Hrasnu, *Šator si Božji*, himnu mostarske katedrale Marije Majke Crkve te skladbu *Bože, evo dolazimo*, skladanu prigodom 100. obljetnice župe, 70. obljetnice blagoslova župne crkve i 10. obljetnice biskupijskoga svetišta Presvetog Srca Isusova u Studencima.

M. Martinjak